

V drugem delu pa pisec navaja nekatere trditve, s katerimi se ne morem strinjati.

Tako je brez osnove trditev, da je apeltionska najdba pomembnejša od drugih sorodnih depozitov, predvsem zaradi njene dobre ohranjenosti. Večina najdb iz Valerijansko-Galijenskega obdobja je odlično ohranjenih. Že zaradi kratkega časovnega razpona, pa tudi zaradi čestega poslabševanja vsebine novcev v tem času, pride do rednega menjanja kovancev, ki so bili v obtoku. Še manj je verjetna trditev, da je lastnik »zbiral« le odlično ohranjene novce. Tudi mnenje pisca, češ da je ta depozit bil last nekega vojaka, ni prav z ničimer podprto.

Da v najdbi ni več nobenega denarija Severa ali Domne, je popolnoma razumljivo. Göbl pravi, da se nasprotno apeltionski, v drugih sorodnih najdbah iz tega časa še sem in tja pojavijo. Seveda ne računa, da številčno majhna apeltionska najdba ne dovoljuje, da bi bili še zastopani tako zgodnji denariusi, ki so bili v tem času v prometu že dokaj redki. Zaradi majhnega odstotka takrat še krožečih denarijev je matematična verjetnost minimalna, da bi se v depozitu s tri sto kosi pojavil še kak tak kovanec. Pri številčno veliki ali pa nekoliko zgodnejši najdbi pa bi bili lahko še vsebovani taki primerki. Jasno, da iz istega razloga manjkajo tudi relativno redki denariji Gordiana III., predvsem pa Pupiena in Balbina. Vsa razmišljanja pisca o nekem izločanju novcev, »ker je lastnik želel novce z žarkovno krono«, so popolnoma neosnovane.

Rešitev je preprosta; v času Galiena je v obtoku le še minimalen odstotek starih denarijev z večjim odstotkom srebra. Ti nominali se v času, ko so bili v obtoku že skoraj izključno antoninijani slabe zmesi, topijo in prekujejo v antoninijane. Ker se je s prekovanjem starih denarijev v antoninijane prvim povečala vrednost za enkrat, je država težila za tem, da vse stare denarije potegne iz prometa in jih prekuje. Zato imamo v sami najdbi lep primer v antoninijanu Driantile, ki je prekovan na stari denarij Severa Aleksandra.

Na koncu omeni Göbl nekaj sorodnih najdb, za katere je Polaschek menil, da so bile zakopane v zvezi z uzurpacijo Regaliana. Najdba iz Apetlona je seveda bila zakopana po tem dogodku, ker že vsebuje antoninijan Driantile. Avtor sklepa, da je apeltionska, kot ostale najdbe, zakopana v zvezi z vdorom Germanov preko limesa in ne zaradi upora Regaliana. Pravilnost te trditve potrjujejo tudi najdbe na našem ozemlju. Predvsem najdba iz Dugopolja in še nekatere druge, ki so bile zakopane v tem času. Nemogoče je namreč, da bi upor Regaliana ali pa nekoliko prej Ingenua bil vzrok zakopom tako daleč na jugozahodu. Temu je vzrok niz vpadov Germanov preko limesa, ki so trajali celo Galijenovo obdobje tja do zmage Klavdija pri Naisosu. Na posameznih sektorjih pa še tja do nastopa Avreliana. Pisec napravi še nekaj zanimivih zaključkov. Predvsem ugotovi, da najdba potrjuje, v nekaterih primerih pa seveda korigira, že postavljeno kronološko zaporedje reverov v posameznih kovnicah.

V ekskurzu nam avtor podaja še nekaj misli o Regalianu in Driantili in zbere kritično ves do sedaj poznani numizmatični material.

Publikaciji sta dodani dve tabeli, na katerih je zrisanih preko sto tipov reverjev, ki so na novcih, vsebovanih v najdbi. Majhna najdba je sicer skromno, toda vestno obdelana in objavljena, ter tako dostopna vsem, ki jo v znanstvene namene potrebujejo. Način objave, pa tudi format publikacije lahko služi za zgled, kako se majhna najdba na soliden, obenem pa cenen način objavi.

E. Pegan

Lauriacum — Lorch bei Enns. Ob publikacijski seriji Forschungen in Lauriacum, 1, 1953—6-7, 1960. Institut für Landeskunde von Oberösterreich, Linz.

Edina legijska trdnjava, ki je v Sloveniji znana in delno preiskana, je Ločica pri Šempetru v Savinjski dolini; zgradila jo je iz taktičnih potreb za vojne z Markomani *legio II Italica*, ki je bila nato v njej stacionirana. Se v teku operacij pa je bila enota prestavljena na Donavo, sprva v Albing, nato v *Lauriacum*, kjer je ostal njen štab do rimskega propada.

Ker je legija ostala po markomanskih vojnah v Noriku — dotlej *provincia inermis* — je to povzročilo reorganizacijo provincialne administracije, ki je iz rok cesarskega prokuratorja prešla na legijskega legata. Spremembo ilustrirajo napisi

celejanske beneficiarske postaje; njeno moštvo niso več *beneficiarii procuratoris*, ampak *beneficiarii (legati) consularis*, ker je bil legijski legat tedaj po položaju *consularis*. Enote so opravljale varnostno in stražno službo tudi po slovenskem delu Norika.¹

Slovenski arheologi in historiki so zaradi teh razlogov živo zainteresirani na rezultatih izkopavanj v Lauriaku, ki so jih v letu 1950 pričeli Avstrijski arheološki inštitut ter muzeja v mestih Enns in Linz. Publikacijska serija, ki je sledila tem izkopavanjem, že prinaša podroben vpogled v rimsko postojanko; analize tam najdenih arhitektonskih ostankov in materialne kulture² bodo za naš študij zelo važne, posebno ko se bodo pričela sistematična odkopavanja legijske trdnjave v Ločici, ki jih Mestni muzej v Celju že dolgo planira. Poleg tega pa so rezultati, do katerih prihajajo analitiki gradbenih in ruševinskih slojev v Lauriaku, tudi historično važni: v njih tiči zgodovina, ki včasih ne presega lokalnega značaja, včasih — kot v primeru vdora Markomanov ali Jutungov in Alamanov — pa vključuje ves vzhodnoalpski in severnoitalski prostor in neposredno veže naša mesta z Lauriakom.

Zaščitna izkopavanja v civilnem sektorju Lauriaka so začasno — v skladu z zazidalnim načrtom — sicer zaključena.³ Institut für Landeskunde von Oberösterreich pa ima namen publicistično dejavnost nadaljevati z izdajo monografskih obdelav doslej najdenega gradiva, med drugim tudi z obdelavo lokalne domače keramike (E. Polaschek), kar je nedvomno eden naših velikih desideratov.

Ob takem premišljevanju, in ker 6.—7. zvezek zbirke *Forschungen in Lauriacum* obsežna terenska dela začasno zaključuje, menim, da ni odveč podati oris tega, kar je o Lauriaku danes znano, s posebnim ozirom na nova arheološka raziskovanja.⁴

Nekdanja keltska postojanka — z latiniziranim imenom *Lauriacum* — leži južno ob Donavi, na sečišču solne ceste Hallstatt—Ischl—Aist, ki vodi proti severu na Češko, s prazgodovinsko prometno smerjo po Donavi ter potjo, ki vodi po dolini reke Enns k noriškemu rudogorju. Rimljani so zgradili novo cesto: čez prelaz Phyrn na *Virunum*-Gospodsvete in Akvilejo.⁵ *Itinerarium Antonini* pa izpričuje direktno povezavo Lauriaka z mestnimi središči *Sirmium*-Sremska Mitrovica, *Taurunum*-Zemun, *Veldidena*-Wilten in *Augusta Vindelicum*-Augsburg, ki je nastala v teku 1. in 2. stoletja.⁶

Po ureditvi provincialne administracije za Klavdija je ta noriški sektor prešel v sestavni del obdonavskega obrambnega pasu, limesa, ki so ga stražile med velike trdnjave enakomerno razmeščene auksiliarne enote. Ena od teh je imela kastel v Lauriaku. Preprost, z nasiپی ograjen kastel za alo je velik 71 × 124 m in podoben tiberijskim v Porenju.⁷ Hkrati so se — verjetno na prostoru keltskega selišča — razvijale *canabae*.⁸ Onstran Donave pa so živel tedaj Naristi in Kampi, med katere so čedalje močneje pronicali Markomani in Suebi.

Vas staroselcev je bila na kastel, ki je bil upravno podrejen prefektu ale, ta pa štabu v Vindoboni, vezana z vedno gostejšimi vezmi. Ščutil je municipalna

¹ B. Saria, *AIJ*, p. 2. Id., *GMS* 20, 1939, 134 ss.

² H. Vettters, *Allgemeines zur Mauertechnik*, *Fil* 1, 1953, 7 ss. H. Deringer, *Die medizinischen Instrumente des Enns-Museums*, ib. 2, 1954, 144 ss. Id., *Schlüssel und Schlossteile aus Lauriacum*, ib. 6—7, 1960, 101 ss. P. Karnitsch, *Die verzierte Sigillata von Lauriacum*, ib. 3, 1953, z zemljevidom delavnice. Zanimiva sta tudi sestavka H. L. Werneck, *Kulturpflanzen aus Lauriacum*, ib. 2, 1954, 85 ss., ter E. Hofmann, *Holzkohlenreste aus der römischen Zivilstadt Lauriacum*, ib. 6—7, 1960, 99 s.

³ Razen na prostoru cerkve sv. Lavrentija, ki jo je nujno potrebno preiskati.

⁴ Orientacijsko literaturo citiram sproti. Osnovo za sestavek so dali: A. Gaheis, *Lauriacum, Führer durch die Altertümer von Enns, Linz* 1937. W. A. Jenny, H. Vettters, *Lauriacum — Lorch, Südost-Forschungen* 16, 1957, 1—24. *Forschungen in Lauriacum*. Cf. tudi R. Egger, *Oberösterreich in römischer Zeit*, *JbOOeMV* 95, 1950, 133—168, ter H. Mitscha-Märheim, *Ur- und Frühgeschichte des Landes zwischen der Enns—Erlaf—Ybbs—Donau bis zum Ende der Ungarnherrschaft*, izšlo v: Ed. Stepan, *Das Ybbstal, II* (Wien—Göstling a. d. Ybbs: Verl. E. Stepan, 1951), p. 5—26.

⁵ H. Deringer, *Die römische Reichsstrasse Aquileia—Lauriacum, Carinthia* 159, 1949, 193—221; 140, 1950, 171—228, 1017—1026.

⁶ *It. Ant.* (Cuntz) 231, 11; 241, 3; 256, 4; 258, 2; 276, 1. K cestam: R. Noll, *Römische Siedlungen und Strassen im Limesgebiet zwischen Inn und Enns*, Wien 1958. G. Pascher, *Römische Siedlungen und Strassen im Limesgebiet zwischen Enns und Leitha*, Wien 1949. F. Pfeffer, *Oberösterreichs Strassennetz in der Römerzeit*, *OOeHbl* 14, 1960, 65—96, 169—180.

⁷ P. Karnitsch, *Das römische Erdkastell*, *Fil* 2, 1954, 107.

⁸ Na to kažejo predvsem številne najdbe iz 1. in 2. stoletja.

področja v globini province, pot v Italijo, okolišne zaselke in v bližini naseljene družine veteranov. V nekaj desetletjih je nastala okrog njega homogena plast.

Včasih je življenje v teh krajih burneje vzvalovilo. Tako ob kakem zimskem vdoru čez Donavo; ob Neronovi smrti; ko je Hadrian podelil 35 km oddaljenemu naselju *Ovilava*-Wels municipalne pravice. Hudo cezuro v normalni razvoj pa je vrezal vdor germanskih plemen v Panonijo in Norik za Marka Avrelija, ki je zaključil eno obdobje provincialnega življenja in načel drugo: leta 167 prvi sunki, izbruh uničujoče kužne epidemije; leta 171 prodor do Akvileje, ki ga ponazarjajo močne ruševinske plasti po številnih raziskanih mestih, n. pr. *Iuvavum*-Salzburg, *Ovilava*, *Lentia*-Linz, *Lauriacum*, *Solva*-Leibnitz. Le z naporji je uspelo generalštabu rimskih podonavskih enot vzpostaviti na ruševinah stari red.⁹

Važna vloga, posebno v naših krajih, je pripadla tedaj legiji *II Italica*. Leta 166 jo je v Italiji formiral *M. Claudius Fronto*,¹⁰ bila je takoj poslana na vezbanje v *Salonae*-Solin, kjer je dokumentirana 169 pri obnovi mestnega obzidja. Okoli 172 je taborila pri Ločici, varovala cesto v Italijo, čistila teren germanskih grup. Ker je sestrška enota *III Italica* dogradila obdonavsko trdnjavo *Castra Regina*-Regensburg leta 179,¹¹ je bila zelo verjetno v istem taktičnem manevru predstavljena od Ločice k Donavi tudi *II Italica*, sprva v Albing, kjer jo dokumentirajo žigi na opekah in novci, leta 191 napis; leta 205 pa v tedaj dograjeno, 5 km oddaljeno trdnjavo *Lauriacum*.¹²

Čeprav življenje v obmejni postojanki poslej ni bilo več mirno, je mnogo večja trdnjava z desetkrat močnejšim moštvom, kot je bilo v kastelu, položaj kmalu asanirala in vzpostavila v glavnem staro atmosfero, saj je bilo okolje že romanizirano. Legijski komandant je postal eo ipso šef civilne administrativne službe, oziroma *Noricum* je po markomanskih vojnah zaradi večje varnosti Italije v celoti prišel pod kontrolo generalnega štaba.

Ugled postojanke je močno narastel, ko je stopila odločno na stran Septimija Severa in ga podprla kot *legio fidelis* v časih negotovosti ob njegovem nastopu.¹³ Zahodno od trdnjave je bilo hkrati z njo — kot kaže orientacija cest¹⁴ in morda tudi parcelacija¹⁵ — zasnovano civilno naselje, ki je že za Severovega sinu Karakale prejelo mestni *status*. V fragmentih je ohranjena *lex municipalis*.¹⁶

Geometrično zasnovano in na trdnjavski *cardo* orientirano civilno mesto — nedvomno zavestno oblikovano kot bodoči municipij — ima vse važne politične in javne objekte. Ima torej svoj *forum*, tempelj, baziliko, *thermae* ter stanovanjske četrti.¹⁷ Prvo gradbeno fazo v mestnem sektorju Lauriaka zaključuje požar — verjetno lokalna katastrofa — proti koncu vlad Aleksandra Severa. Temeljit požig v letu 270—271 pa je posledica vdora Alamanov in Jutungov. Sledi počasna izgradnja preko Diokletijanovega obdobja, ko je po državni reformi *Lauriacum* pripadel v *Noricum ripense* pod upravo prezidialne pisarne. V sredini 4. stoletja je v plaste opazen ponoven požig, ki ga v trdnjavi ni zaslediti; pogorel je *forum venale*, pogorele so terme in bazilika, pa tudi velik del stanovanj — morda za Magnentija ali v kaki zvezi z vdorom Jutungov v Retijo 357. Izkopavanja kažejo novo izgradnjo pod Valentinianom I; na prehodu iz 4. v 5. stoletje pa v glavnem dokončno uničenje. Stavbe upravnega in javnega značaja so ostale neobnovljene, po stanovanjskem predelu so opazna mestoma kaka nova tla ali manjša obno-

⁹ Primerjaj E. Swoboda, *Carnuntum, seine Geschichte und seine Denkmäler*, Graz-Köln 1958², 46 ss. K. Ovilavi: A. Betz, *Die antiken Zeugnisse für Ovilava*, *Jahrbuch des Musealvereines in Wels* 1955, 98—102.

¹⁰ W. Zwikker, *Studien zur Markussäule I*, Amsterdam 1941, 55 in pass.

¹¹ CIL III, 11965; cf. L. Voit, *Raetia Latina*, Düsseldorf 1959, 38 s., s fot.

¹² W. Heydendorff, *Zur Baugeschichte der römischen Legionslager Albing und Lauriacum*, *Unsere Heimat* 21, 1950, 72—76. K. Albingu prim. G. Pascher (zgoraj op. 6), s. v.

¹³ A. Betz, *Aus Oesterreichs römischer Vergangenheit*, Wien 1956, 30 s. E. Ritterling, *RE* XII, str. 1501 s.

¹⁴ H. Vettters, *Das Strassensystem der Zivilstadt*, *Fil* 1, 1953, 5 ss. Id., *Zum Verbauungsplan der Zivilstadt*, ib. 6—7, 1960, 13 ss.

¹⁵ F. Brosch, *Agrarische Centurien in Lorch?* *JbOOeMV* 92, 1947, 187—198; cf. id., *Romanische Quadrafluren im Lande Salzburg*, *MGSLLK* 88—89, 1948—1949, 95—107, *ter Romanische Quadrafluren in Ufernoricum*, *JbOOeMV* 94, 1949, 125—177.

¹⁶ S. Riccobono, *Fontes iuris Romani antejustiniani*, I, *Leges*, Florentiae 1941, 220. A. Betz, *Ein neues Fragment der Lex Lauriacensis*, *JÖAI* 39, 1952, 153—158. H. Vettters, *Ein neues Fragment des Stadtrechtes von Lauriacum*, *Fil* 2, 1954, 68 ss.

¹⁷ Z izkopavanji sta zajeti predvsem centuria I in II, od ostalih pa posamične hiše; podrobnosti v *Fil*.

vitvena dela. Skorajda izključna navezanost na lastne sile in naraščajoč pritisk s severa in zahoda sta primorala civilno prebivalstvo vse češče zapuščati nezavarovano mestno naselje in se zatekati v trdnjavo, ki je sprejemala begunce tudi od drugod.¹⁸

Trdnjava meri $538,75 \times 597,8$ m ali 195.000 m^2 , ima 36 stolpov, obrambni jarek in obhodni nasip. S cestami, *via quintana*, *principalis*, *praetoria*, *sagularis* in drugimi je razrezana na pravilne stavbne komplekse za kasarne, ali bolje rečeno, barake za moštvo po manipulih (70×18 m), postavljene po kohornem redu. Odkrit in identificiran v glavnem je *scamnum tribunorum*, *praetorium*, *quaestorium*, *valetudinarium*, *thermae* in verjetno tudi poznoantična *fabrica scutaria*.¹⁹

Legijska trdnjava kaže po dograditvi v letu 205 več gradbenih faz, katerih prvo zaključuje velik požig v letih 270–271 kot posledica vdora Jutungov. Sledi obnova pod Avrelijanom in Probom z viškom pod Dioklecijanom in Konstantinom. V to obdobje spada reforma taktičnih enot s tendenco po ekonomski in obrambni avtarkiji. Legija je bila reducirana na $\frac{1}{5}$ prejšnje sile, težišče premaknjeno na konjenico; dokumentirani so *lancearii Lauriacenses*, izpričana *classis Lauriacensis* ter lastna tovarna ščitov.²⁰ Neenakomeren propad, ki sledi tej fazi, zadrži začasno Valentinijan I.,²¹ se pa nezadržno razblini v nesistematično izgradnjo 4. in 5. stoletja, ko taborišče ni več služilo samo vojaštvu. Naslednje temeljito uničenje v prvi polovici 5. stoletja je morda že potrebno vezati na Atilo.

Kršćanstvo je zapustilo — po dosedanjih ugotovitvah — le nekaj sledov, predvsem v materialni kulturi in v grobiščih. Mučenca sv. Florijana, uradnika noriške prezidialne pisarne, pa dokumentira *Martyrologium Hieronymianum*²² že v letu 304: *In Nurico ripense loco Lauriaco natale Floriani ex principe officii praesidis, ex cuius iussu, ligato saxo collo eius de ponte in fludio Aniso missus est, oculis crepantibus praecipitatum, videntibus omnibus circumstantibus*. Verjetno je bil na koncu 4. stoletja adaptiran del valetudinarija za preprosto molilnico-cerkev. *Eugippius* sporoča, da je bil *Lauriacum* škofijsko mesto.²³ Spričo dejstva, da je bila župna cerkev mesta Enns skozi ves srednji vek pri 1 km oddaljeni cerkvi sv. Lavrentija, točno na prostoru Lauriaka, ni izključeno, da bo škofijska cerkev prav pod njenimi temelji.

Po Atilini smrti v 5. stoletju je bil *Noricum* kot rimska provinca v razsulu, o centralni oblasti je bilo komaj še mogoče govoriti, vse je razpadalo na mestne samoobrambne enote. Heruli, Tiringi in Alamani so prodirali preko zahodne meje, z vzhoda Goti; v severovzhodni Norik so prodirali Rugi, katerih glavno mesto je bilo na prostoru Kremsa. Njim nasproti je v Favianah deloval sveti Severin, ki je našel neke možnosti sožitja z njimi. Njegova politika je hotela ustvariti možnosti za čim ugodnejšo rešitev z vseh strani ogroženega ljudstva. Pred nevezdržnim pritiskom Alamanov je bilo potrebno izprazniti zahodne kastele *Quintanis-Künzing*, *Batavis-Passau*, *Boiodurum-Innstadt*, *Ioviacum-Schlögen*. Začasno centralno taborišče za begunce je bil *Lauriacum*. Pa tudi tega ni bilo mogoče braniti. Zato je Severin organiziral umik pod Rugijsko nadoblast, predvidel pa propad vsega Norika. Šest let po njegovi smrti je bila na Odoakarjev ukaz izvršena preselitev prebivalstva iz le še nominalne province *Noricum ripense* v Italijo, leta 488.²⁴

Kljub temu pa so ostali neki zametki mestnega življenja v Lauriaku — zaradi obrtnikov so bila preseljujoča se ljudstva na njih posebej zainteresirana — kakor tudi trdnjava, ki je kasneje postala bajuvarska obmejna postojanka.²⁵ Na prehodu

¹⁸ H. Vettres, Zur Datierung der Straten der einzelnen Bauperioden, *FIL* 6–7, 1960, 15 s., s podrobno navedeno literaturo. Begunce v Lauriaku omenja Eugipp. v Severini c. 31, 1.

¹⁹ Literaturo k raziskovanju legijske trdnjave navajajo podrobneje E. Polaschek, *RE* XVII, 1004; A. Gaheis (op. 4), p. 15 in 91 s.; R. Noll (op. 6), p. 46 s.

²⁰ Not. dign. occ. XXXIV, 39, 43; V. 109 = 259 = VII, 58; IX, 21.

²¹ Ki je posebej izgrajeval limes, cf. gradbeni napis za burgus iz mesta Ybbs, *CIL* III, 5670 a = *ILS* 774, ki so ga gradili milites auxiliares Lauriacenses.

²² L. Duchesne, *AA* SS November II, 1894, IV Non. Mai. H krščanstvu v Lauriaku izčrpno R. Noll, *Frühes Christentum in Oesterreich*, Wien 1954, 22 ss in pass.

²³ Eugipp. v. Severini 30, 2.

²⁴ Cf. R. Noll, Eugippius, Das Leben des hl. Severin, Linz 1947.

²⁵ Cf. literaturo v op. 4 in 28. H. v. Petrikovits, Das Fortleben römischer Städte an Rhein und Donau im frühen Mittelalter, *Trierer Zeitschrift* 19, 1950, 72–81 = *Vorträge und Forschungen* 4, 1958 (Studien zu den Anfängen des europäischen Städtewesens), 63–76. F. Miltner, Zum Kontinui-

iz 7. v 8. stoletje so *Lauriacum* zasedli Avari in Sloveni, ki so zavrnilo Bajuvarje čez reko Traun. Tedanje stanje orisuje legenda o sv. Emeramu († 706), ki jo je okoli 770 sestavil freisinški škof Arbeo. Pod Tassilom III. je prišlo področje spet pod Bajuvarje. Leta 791 je Karel Veliki iz Lauriaka nastopil vojno proti Avarom v Panoniji, postavil v trdnjavi karolinški dvorec s prenočišči za sle in sedež mejnega grofa. Verjetno je bila takrat obnovljena starokrščanska cerkva v valedudinariju.²⁶ V začetku 10. stoletja pa je bila iz rimskih ruševin v Lauriaku zgrajena Ennsburg — kot celica visokosrednjeveške naselbine, ki je 1212 prejela meščanske pravice.

Arheološko je ta obdobja težko zajeti, ker ni prave opore za datiranje gradbenih ostankov. Odkritih je bilo nekaj koč, prejkone germanskih. Ponekod so ležali kostni depoji, predvsem poginulih konj. Med civilnim naseljem in trdnjavo je bilo na planem najdenih več enakomerno razporejenih ognjišč, poleg enega avarska puščica.²⁷ Izredno zanimivo je grobišče, izkopano v zadnjih letih na prostoru tiberijskega kastela in vzdolž južnega obrambnega jarka velike trdnjave (Ziegelfeld), ker sega od druge polovice 4. stoletja preko 5., 6., 7. (najstarejši bajuvarski grobovi!) in z bogatim vojaškim grobom v prvo polovico 8. stoletja, vseskozi v krščanskem pogrebem ritusu, in kar je značilnejše, vsi grobovi — tudi tisti iz dobe po rimskem zlomu — so razvrščeni po enotnem redu.²⁸

To je skica o Lauriaku po virih in izkopaninah. Zgodovinarje je zgodaj pritegnil, že v 16. stoletju. Odtlej si podatki o tem najdišču redno sledijo in se zgoštuje posebno v 19. stoletju, ko ustvarijo amaterji in lokalni interesi v Linzu, pozneje tudi v Ennsu, prve publikacijske serije, kot Linzer Museal-Jahresbericht ter Jahresberichte des Musealvereines für Enns und Umgebung. Prelomnico s staro, v glavnem zbirateljsko tradicijo predstavlja sklep Avstrijskega arheološkega inštituta, trdnjavo *Lauriacum* načrtno raziskovati. Poročila so objavljena v tematski publikaciji *Der römische Limes in Österreich* 7, 1906, 5 ss., ter poslej skoraj v vsakem letniku. Ločeno so izhajale nekatere drobne analize, kot n. pr. zanimiv poskus: G. Elmer, *Der römische Geldverkehr in Lauriacum und Ovilava*, *Numismatische Zeitschrift* 67, 1954, 31 ss. Izčrpno zgodovino, topografijo, popis najdb s fotografijami in bibliografijo je podal A. Gaheis, *Lauriacum, Führer durch die Altertümer von Enns*, Linz 1937, ki je še danes važna sinteza, in ji je za dopolnitev dodati J. Amstler, *Zur Geschichte des Museums und des Museumsvereines »Lauriacum« in Enns*, *Führer durch das Museum der Stadt Enns*, 1950.

Osnovo za poznavanje naselja poleg trdnjave dajejo sedaj Forschungen in *Lauriacum*, kjer raziskovalci vestno objavljajo nova odkritja;²⁹ zaporedna poro-

tätsproblem römischer Siedlungen im Ostalpenraum, *Der Schlern* 24, 1950, 389—392. Id., *Zur Frage der Kontinuität römischer Siedlungen in Oesterreich*, *Fontes Ambrosiani* 26, 1951 (= *Miscellanea G. Galbiati II*), 117—134.

²⁶ E. Swoboda, *JOeAI* 30, 1937, Bbl. 284 ss.; id., *JbOOeMV* 87, 1937, 439 ss. E. Ennen, *Die Bedeutung der Kirche für den Wiederaufbau der in der Völkerwanderungszeit zerstörten Städte*, *Köln-Untersuchungen*, Ratingen 1950, 54—68.

²⁷ W. A. Jenny, *H. Vettors, Südost-Forschungen* 16, 1957, 22.

²⁸ A. Kloiber, *Die Gräberfelder von Lauriacum*, *Ziegelfeld*, *Fil* 4—5, 1957, delu je priložena tudi arheološka karta širšega področja. K vojaškemu grobu iz 8. stoletja cf. P. Karnitsch, *Fil* 2, 1954, 117 ss., ter zanimivo antropološko analizo: A. Kloiber, *ib.*, p. 132 ss. A. Kloiber je obdelal celotno grobišče na prostoru Ziegelfeld vzorno, delo spada po tehtnosti in vestnosti med najvažnejše povojne arheološke doprinose k proučevanju pozne antike in zgodnjega srednjega veka in je hkrati za zgodovino Lauriaka osnovnega pomena. Cf. tudi H. Mitscha-Märheim, *Die Herkunft der Baiern*, *MAG* 80, 1950, 213—244.

²⁹ Pomembnost takega sistematičnega dela pokaže najbolje izreden odmev, ki ga je dobilo po svetu. Doslej so izšli naslednji zvezki (navajam tudi izbor recenzij):

1. 1953: *Die Versuchungsgrabung des Jahres 1951; Forschungsbericht 1950—1951*. Rv: Mitscha-Märheim, *UH* 25, 1954, 80 s.; R. Büttner, *WGBl* 9, 1954, 45; J. Reynolds, *JRS* 44, 1954, 163; J. Klemenc, *AV* 6, 1955, 357 ss.; T. Pekáry, *AErt* 85, 1956, 245; R. Noll, *MAG* 86, 1956, 87 s.; H. J. Kellner, *Bayer. Vorgesch.* bl. 22, 1957, 285 s.

2. 1954: *Die Plangrabung 1952; Forschungsberichte 1951—1954*. Rv: B. Saria, *SOF* 15, 1956, 569; Mitscha-Märheim, *UH* 27, 1956, 187 s.; R. Noll, *MAG* 86, 1956, 87 s.

3. 1955: P. Karnitsch, *Die verzierte Sigillata von Lauriacum*. Rv: Mitscha-Märheim, *l. c.*; E. Birley, *JRS* 36, 1956, 107 s.; E. B. Vágó, *AErt* 84, 1957, 108 s.; H. Comfort, *AJA* 61, 1957, 411 s.; P. Petru, *AV* 8, 1957, 164 s.; V. Sakar, *Arch. rozhl.* 10, 1958, 588 s.; A. Wotschitzky, *AfA* 12, 1959, 99 (*Fil* 1—3).

4—5. 1957: A. Kloiber, *Die Gräberfelder von Lauriacum*, *l. c.* Rv: Mitscha-Märheim, *UH* 28, 1957, 200 s.; R. Noll, *MAG* 87, 1957, 147 s.; B. Saria, *SOF* 17, 1958, 252 s.; G. Lechler, *AJA* 65, 1958, 218 s.;

čila pa po lokalnih in obveščevalnih glasilih. Od teh je za čas po izidu zadnjega zvezka poročila potrebno pritegniti za orientacijo: W. Jenny, A. Kloiber, H. Vetter, Die Ausgrabungen in Lauriacum 1955—1959, Pro Austria Romana 6, 1956, 9 s.; 8, 1958, 1 s.; 9, 1959, 13 s.; 10, 1960, 8 s., ter sestavek A. Kloiber, Die Gräberfeldgrabung Lauriacum im Sommer 1957, ib. 7, 1957, 28; dalje poročila v glavnem istih avtorjev v Jahrbuch des Ober-Österreichischen Museal-Vereins, n. pr. 98, 1953, 16 ss., in v naslednjih letnikih. Organizatorji izkopavanj prirejajo tudi sprotne razstave, prim. G. Trathnigg, Sonderausstellung Lauriacum, die Ausgrabungen 1951—1954, Linz 1955, p. 8. Drobne študije, od katerih naj navedem le nekatere, pa na raznih mestih: H. Vetter, Ein neues Denkmal des Sicherheitsdienstes in den Provinzen? JÖAI 39, 1952, 103 ss. [regionarius iz Lauriaka], H. Deringer, Münzen aus Lauriacum, Jahresbericht zu 90-Jahrfeier der Steyrer Mittelschule 1863—1953, Steyr 1953, 45—94. Id., Ein Mithrasrelief aus Lauriacum, JÖAI 40, 1953, Bbl. 179 ss. (cf. tudi PAR 2, 1952, 30). Id., Zwei neue Inschriften aus Lauriacum, Carinthia 146, 1956, 439 ss. Id., Eine Pferde-Terrakotte aus Lauriacum, JÖAI 43, 1956, Bbl. 147 ss. Id., Neue Bronzestatuette einer Fortuna, Oberösterreichische Heimatblätter 11, 1957, 220 s.

J. Šašel

Simpozij o limesu, od 24. septembra do 1. oktobra 1960.

Arheološko društvo Jugoslavije je priredilo jeseni 1960 tematski simpozij; tema je bila: limes, oziroma bolje, obrambne linije in utrdbeni pasovi v rimskem obdobju na jugoslovanskih tleh. Organizatorji so združili referate in ekskurzije ter terenske ogledе v nekaj potujoč in izredno naporen kongres, kajti program je bil zgostčen, teritorialno pa obsežen. Prevozna sredstva so se menjavala tekoče, redno so bila kosila drugod kot večerje. Kdor je vzdržal do konca in se danes spominja poteka, je seveda pozabil na muke in se veselil lepega vremena, ki smo ga imeli, gostoljubnih sprejemov pri kulturnih, političnih in znanstvenih forumih, predvsem pa bogatih muzejev ter monumentalnih terenskih objektov, zlasti trdnjav, utrjenih naselij in obrambnih linij od Avgusta do Atile in še dlje, do Justinijana, bizantinskega cesarja, katerega rojstno mesto smo morda gledali v obnovljenih ruševinah Caričinega Grada pri Leskovcu.

Simpozij je trajal teden dni. Pričel se je 25. septembra 1960 v Osijeku v dvorani Doma kulture z referatom J. Klemenca o donavskem limesu v Jugoslaviji. Referent je na obsežen način podal zgodovino Balkana in Podonavja v prvih dveh stoletjih, predvsem z vojaško-zgodovinskega vidika. Sledil mu je zanimiv referat D. Pinterovičeve o Mursi s kratkim pregledom mestne topografije.

V nadaljnjem je bila večina prispevkov posvečena topografskim vprašanjem in študijem, vsi o bližnjem ali daljnem zaledju limesa vzdolž Donave. Kljub temu, da niso bili vsi v najtesnejši zvezi z vodilno temo simpozija, so bili nekateri prav osnovnega pomena za poznavanje rimske antike. Posebej se bo vsak historik razveselil topografskih pregledov ali vsaj tehtnih donoskov za arheološko poznana mesta: *Cibalae*-Vinkovci (J. Korda), *Mursa*-Osijek (D. Pinterović), *Naissus*-Niš (A. Nenadović), *Singidunum*-Beograd (M. Mirković, V. Kondić), *Sirmium*-Sremska Mitrovica (P. Milošević, O. Milutinović-Brukner). Poslednje je z velikim trudom Arheološkega društva Jugoslavije in lokalnih faktorjev doseglo v načrtu izkopavanj in raziskovanj tisti položaj, ki mu pritiče kot enemu največjih antičnih, v posamičnih epohah najaktualnejšemu, strateško in upravno občasno izredno pomembnemu mestu. Izkopavanja, ki so tam v teku in jih vodi kolektiv jugoslovanskih arheologov, zgodovinske vire nazorno in nedvomno potrjujejo.

Referati, ki so se nanašali direktno na antične trdnjave ali na utrdbene pasove, so pritegnili seveda pozornost vseh udeležencev; tako kratek sumaren pregled rimskih šanc v Bački (P. Velenrajter), prispevki k poznavanju mezijskega limesa (D. Vučković-Todorović), območje trdnjave *Acumincum*-Stari Slankamen, viminacijski sektor.

Težko je oceniti in vrednotiti delo tolikih posameznikov in tolikih prizadevanj, ki so v osnovi vsa imela eno samo tendenco: doprinesti k raziskovanju in pozna-

Mitscha-Märheim, AAust. 25, 1958, 115 s.; H. Schoppa, TrZ 24—26, 1956—1958, 282 s.; A. Mócsy, AErT 86, 1959, 108 s.; A. Ohrenberger, BBbl 21, 1959, 238 ss. (FiL 1—5); H. J. Kellner, Bayer. Vorgesch. bl. 24, 1959, 274 s.; A. Radnóti, Germania 38, 1960, 235 s.

6—7. 1960: Plangrabungen aus den Jahren 1953—1954, 1956.